

B. První světová válka (1914 – 1918)

1. Bojující strany

Globální válečný konflikt z let 1914 – 1918 nazvali jeho současníci *Světovou* nebo *Velkou válkou* (netušili samozřejmě, že to nebylo poslední střetnutí svého druhu). Vnímali ji jako osudový **souboj mezi dvěma různými světy, lišícími se v rovině zahraničněpolitické i vnitropolitické**; od povahy tohoto zápasu se také odvinulo složení obou válčících bloků (ovšem ne všichni jejich členové byli ve válce po celé čtyři roky):

1. Dohoda: demokratické státy, jejich kolonie a **demokratická odbojová hnutí podmaněných národů**; Francie, Velká Británie, Rusko, Itálie, Japonsko, Spojené státy, Čína, Srbsko, Belgie, Rumunsko, Řecko, Kanada, Egypt, Indie, Austrálie, odboj Čechů, Slováků, Poláků aj.

2. Ústřední mocnosti: státy s prvky či pozůstatky absolutismu, usilující posílit své autoritativní politické systémy prostřednictvím získů v **novém světovém rozdělení vlivových sfér** na úkor dosavadních předních velmocí; Německo, Rakousko-Uhersko, Turecko (Osmanská říše), Bulharsko, německé kolonie Kamerun, Německá východní Afrika (především dnešní Tanzanie), Německá jihozápadní Afrika (dnešní Namibie) a četná německá koloniální území na tichomořských ostrovech (zejména v Mikronésii a v části Nové Guineje).

2. Příčiny

Válku rozpoutaly Ústřední mocnosti. Důvody byly zejména tyto:

1. Prudký hospodářský (především průmyslový) **rozvoj Německa a v závěsu za ním Rakousko-Uherska vedl k poptávce těchto států po dalších přírodních zdrojích**, které se ovšem nacházely většinou v pohraničí (Porýní, Balkán), v Rusku nebo mimo Evropu.

2. Obě německojazyčné velmoci rostly jako především vnitrozemské státy, které záhy začaly pociťovat omezení vyplývající z nedostatečného přístupu k moři.

3. Obě říše trpěly vážnými vnitřními rozpory: mnohvrstevnatými odlišnostmi mezi jižní a severní částí Německa, odporem diskriminovaných národů v Rakousko-Uhersku, v obou státech pak narůstajícími rozdíly sociálními; zdálo se, že vítězná válka proti Dohodě a z ní vyplývající zisky budou znamenat utlumení domácích konfliktů.

4. Na počátku 20. století dosáhla éra novověkého kolonialismu svého vrcholu: velmoci již nemohly své ambice uspokojovat dobýváním dosud neovládnutých exotických zemí, ale musely počítat se vzájemným zápasem. Jedinou dostupnou oblastí, kde ještě nebyly velmocenské sféry zřetelně vymezeny, zůstaly nově vzniklé státy na **Balkánském poloostrově.**

5. Osmanská říše se potácela ve vážných finančních potížích, národnostních sporech i konfliktech mezi tradicionalistickou absolutistickou vládou a proevropskou, razantně modernistickou opozicí. Největšími zahraničními soupeři Turecka se staly Rusko a Velká Británie. Turecko hledalo ekonomickou i politickou posilu v kontaktech především s **Německem**; viditelným projevem této spolupráce se stalo budování železniční trati Berlín – Bagdád, zahájené r. 1888.

3. Místo války v dějinách vojenství

První světová válka byla **první významnou válkou**, v níž:

a) Válečné operace zasáhly **všechna myslitelná prostředí**, od vzdušného prostoru až po podmořské hlubiny.

b) Postupně **končila** dosavadní **klíčová role koní**; Hlavním dopravním prostředkem se stala **železnice** (včetně vyzbrojených, obrněných vlaků), začaly se prosazovat **nákladní automobily**, na bojištích účinně zasáhly **letadla** (pro stíhací souboje i pro bombardování) a **tanky**, v námořních střetnutích se vedle **pancéřových bitevních lodí** účastnily i **ponorky**.

c) Objevily se **nové zbraně**, mezi nimiž vynikl **kulomet** (přenosná automatická palná zbraň, sloužící především ke střelbě dávkami); kulometná střelba dokázala zlikvidovat každý otevřený útok. Vojáci pěchoty se vyzbrojili i **ručními granáty**. Nepřátelský postup bylo možné zbrzdít nastražením výbušných **min** na komunikace. Jako zcela nová, strašlivá zbraň byl nasazen i **otravný plyn** – vůbec první typ zbraně hromadného ničení.

d) Byly **zdokonaleny zbraňové systémy již známé**. Např. **nová generace děl** vystřelovala náboje o hmotnosti několika set kilogramů na vzdálenost několika desítek kilometrů. Pro válečné účely (denní hlídkování a noční bombardování) byly využívány i **vzducholodě**.

e) Základem taktiky v pozemních bitvách se staly **zákopy** budované na frontě (v pásmu bojové činnosti). Zákopové soustavy získaly podobu podzemních měst, která byla vybavena palebnými postaveními, protipěchotními překážkami (z ostnatého drátu aj.), skladišti zásob i úkrytovými prostory a propojena telefonními dráty. Boje o dobytí nepřátelského zákopu se vyznačovaly úporností: vleklé, několikaměsíční bitvy přinášely statisícové ztráty na životech.

f) Ve vojsku se prosadily **uniformy v přírodních, maskovacích barvách** namísto dosavadních uniforem odvozených z heraldických barev feudální éry.

g) Nároky na zásobování nebývale početných armád způsobovaly **akutní nedostatek potravin** pro civilní obyvatelstvo.

h) Masivní odvody bojeschopných mužů do armády vedly k tomu, že dosud typické mužské profese (i v průmyslu, dopravě apod.) zastaly **ženy**.

i) Během války a ještě brzy po jejím skončení hrozily i propukaly četné **epidemie**.

Shrnutí:

V letech 1914 – 1918 se odehrála První světová válka, již rozpoutaly poloabsolutistické Ústřední mocnosti, aby omezily moc demokratických států sdružených do bloku Dohody. Válka byla po stránce technologické, strategické i taktické první moderní válkou světových dějin. Začala na Balkáně, který byl nejméně stabilním regionem tehdejší Evropy.

Otázky a úlohy:

1. Historikové někdy připomínají, že válečné konflikty světového rozsahu se odehrávaly již dávno před r. 1914. Nejčastěji uvádějí válku z 18. století, která zasáhla Evropu, Severní Ameriku i Asii a přinesla vojenská střetnutí u českého Kolína stejně jako u kanadského Québecu. O jakou válku se jednalo? V kterých letech se odehrála a s jakým výsledkem?

2. Koalice vstupující v r. 1914 do války musely tehdejší veřejnosti připadat překvapivé, neboť se v nich často sešli tradiční či naopak nedávní protivníci. Uveďte příklady takových dvojic a připomeňte kořeny jejich někdejší rivality.

Výběr z odborné literatury: Basil Henry Liddell Hart: Historie první světové války. Brno 2001. Miroslav a Hana Honzíkovi: 1914/1918 Léta zkázy a naděje. Praha 1984. Andy Wiest: Obrazové dějiny první světové války. Praha 2003. J. M. Winter: První světová válka. Praha 1995.

4. Sarajevský atentát jako rozbuška i záminka

Záminkou pro vypuknutí války se stal **sarajevský atentát 28. června 1914**:

Sarajevo je hlavním městem jihoslovanského regionu Bosna a Hercegovina, kde byla v r. 1878 nadvláda turecká vystřídána rakousko-uherskou (viz VI.L.6.a.). Na začátku léta 1914 rakousko-uherská armáda demonstrovala u Sarajeva svou sílu provokativními manévry (vojenským cvičením), jichž se zúčastnil i následník trůnu, arcivévoda **František Ferdinand d'Este** (1863 – 1914) se svou manželkou **Žofíí** (1868 – 1914). Oba se během slavnostní jízdy autem po sarajevských ulicích stali terčem úspěšného atentátu, když je pistolí zastřelil bosenský student **Gavrilo Princip** (1894 – 1918) z opoziční organizace **Mladá Bosna**, která měla svou **základnu** především v sousedním **Srbském království**.

Princip byl bezprostředně po atentátu zatčen: jelikož ještě nedosáhl – podle tehdejších zákonů – plnoletosti, nedostal trest smrti, ale byl odsouzen do žaláře na 20 let; zemřel na své dlouhodobé plicní onemocnění tuberkulózu v českém pevnostním vězení Terezíně v dubnu 1918.

V létě 1914 se však rakousko-uherská vláda rozhodla využít atentát k rozpoutání války proti Srbsku. Zaslala srbské vládě ultimátum (naléhavou výzvu spojenou s hrozbou): žádala neomezenou účast rakouských vyšetřovatelů při vyhledávání a potrestání Principových kompliců (spoluviníků) v Srbsku. Srbové přislíbili vyšetření celé záležitosti, ale odmítli podíl Rakušanů se zdůvodněním, že by šlo o porušení suverenity (nezávislosti) jejich státu. To **Rakousko-Uhersku** stačilo k **vyhlášení války Srbsku 28. července 1914**. Světový konflikt začal.

5. Průběh

a) Vstup velmocí do války

29. července 1914 **rakousko-uherské** dunajské válečné **lod'stvo ostřelovalo** srbské hlavní město **Bělehrad**: šlo o první bojovou operaci začínající války. Téhož dne srbský spojenec Rusko vyhlásilo mobilizaci (povolávání mužů k válečné vojenské službě). 31. července **Německo** jako spojenec Rakousko-Uherska mobilizovalo a 1. srpna **vyhlásilo válku** ruskému spojenci **Francii**. Evropské státy byly natolik propojeny prakticky nepřehledným **množstvím dvoustranných smluv**, že se **ve válce** brzy ocitla **většina Evropy**.

Politici představitelé válčících velmocí:

Dohoda:		Léta vládnutí:	
Francie	prezident:	Raymond Poincaré	1913 - 1920
	nejvýznamnější z premiérů:	Aristide Briand	1915 - 1917
		Georges Clemenceau	1917 - 1920
Velká Británie	král:	Jiří V.	1910 - 1936
	nejvýznamnější z premiérů:	David Lloyd George	1916 - 1922
Rusko	car:	Mikuláš II. Alexandrovič	1894 - 1917 svržen
	nejvýznamnější z premiérů:	kníže Georgij Lvov	1917
		Alexandr Kerenskij	1917
Itálie	král:	Viktor Emanuel III.	1900 - 1946
Spojené státy	prezident:	Thomas Woodrow Wilson	1913 - 1921
Japonsko	císař:	Jošihito	1912 - 1926

Ústřední mocnosti:		Léta vládnutí:	
Německo	císař:	Vilém II.	1888 - 1918 svržen
	nejvýznamnější z premiérů:	princ Max von Baden	1918
Rakousko Uhersko	císaři:	František Josef I.	1848 - 1916
		Karel I.	1916 - 1918 svržen
	nejvýznamnější z premiérů:	hrabě Karl Stürgkh	1911 - 1916 atentát
Turecko	sultáni:	Mehmed V.	1909 - 1918
		Mehmed VI.	1918 - 1922 svržen
	nejvlivnější ministr:	Enver Paša	ministr války 1914 - 1918

Čelným politikům válčících států se podařilo získat **podporu velké většiny veřejnosti**. Mezi obyvatelstvem obou nepřátelských bloků převládalo vlastenecké nadšení: počítalo se s tím, že díky vysoké účinnosti moderních zbraní potrvá válka jen pár měsíců a že přinese konec válčení na velmi dlouhou dobu, ne-li dokonce navždy. Pochybovačné postoje se udržely především u menšinových národností (u slovanských národů v Rakousko-Uhersku, ale také u Irů ve Velké Británii).

b) Německý útok na západní frontě

Němci zvolili strategii **bleskové války** (Blitzkriegu), již měli dosáhnout rychlého vítězství na západě, aby se pak mohli soustředit k zdoluhavějším bojům na východě. **Přepadli 2. srpna 1914 Lucembursko a 4. srpna Belgii**, a tak obešli francouzskou obranu na francouzsko-německé hranici.

První velký úspěch blitzkriegu představovalo dobytí belgického města **Liège (Lutyč)** 7. srpna: při akci se vyznamenal generál **Erich Ludendorff** (1865 – 1937), který se stal jedním z nejuznávanějších velitelů Ústředních mocností.

Ačkoli od srpna bojovali na západní frontě po boku Francouzů **i Britové**, Němci postoupili do září 1914 na vzdálenost pouhých 25 kilometrů od Paříže a situace Francie byla nanejvýš kritická. Zvrat přinesla až **první bitva na řece Marně** (5. – 12. září): francouzský generál **Joseph Joffre** (1852 – 1931) v čele francouzsko-britské armády porazil

německého generála hraběte **Helmutha von Moltke** (1848 – 1916; synovec maršála téhož jména, viz VI.L.1.b.). Tím byl blitzkrieg odsouzen k neúspěchu; na západní frontě začala zákopová válka.

Shrnutí:

Jako záminka pro vypuknutí války byl využit sarajevský atentát na rakousko-uherského následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este. První válečnou frontou se stala fronta rakousko-srbská, druhou (a v celé válce nejvýznamnější) fronta francouzsko-německá: Němci se zde pokusili o bleskovou válku, ale ztroskotali v první bitvě na Marně.

Otázky a úlohy:

1. Připomeňte si, jakými způsoby František Ferdinand d'Este souvisel s českým prostředím.
2. Zjistěte základní údaje o řece Marně. Proč právě zde došlo ke klíčové bitvě o přístup k Paříži?

Výběr z odborné literatury: František Stellner: *Poslední německý císař*. Praha 1995. **Výběr z uměleckých zpracování:** **Film:** *Sarajevský atentát (Jugoslávie – Československo, 1975, režie Veljko Bulajič, hrají Christopher Plummer /Ferdinand/, Florinda Bolkanová /Žofie/).*

c) Východní fronta

Zatímco na západní frontě bojovalo několik dohodových armád proti jedinému, a sice německému nepříteli, na východní frontě byla situace prakticky opačná: **osamocené dohodové Rusko** tu čelilo **společnému postupu Německa a Rakousko-Uherska**. Navíc východní fronta zaujímal zhruba dvojnásobnou délku ve srovnání s frontou západní.

Síla Německa byla na východě obdobná jako na západě, některé německé jednotky se dokonce během války mezi oběma frontami přesunuly. Pokud šlo o Rakousko-Uhersko, jeho hlavní vojenská slabina tkvěla v tom, že značnou část armády tvořili odvedení příslušníci neněmeckých, diskriminovaných národností, kteří se neztotožňovali s válečnými cíli habsburského císařství: vynikali bojovým nasazením jen tehdy, když přímo bránili své životy, jinak byli náchylní k přechodu do zajetí nebo přímo k dezercím (zběhnutí). Na druhé straně ovšem představovali mnohostranně vyspělou, fyzicky zdatnou a přiměřeně vzdělanou živou sílu.

František Josef I.: manifest Mým národům (28. 7. 1914):

(...) Pletichy protivníka plného nenávisti nutí Mne, abych na obranu cti Svého mocnářství, na ochranu jeho vážnosti a moci k zabezpečení jeho državy po dlouhých letech míru chopil se meče. (...) A tak jsem nucen přikročit k tomu, aby se mocí zbraní opatřily nezbytné záruky, které mají zabezpečiti Mým státům pokoj uvnitř a trvalý mír na venek. (...) Spoléhám na statečnou, obětavým nadšením naplněnou brannou moc Rakousko-Uherska. A důvěřuji ve Všemohoucího, že Mým zbraním dopřeje vítězství.

Dobová úprava známé české lidové písně:

Červený šátečku, kolem se toč, kolem se toč, kolem se toč.
Já mám jít na Rusa a nevím proč, a nevím proč, a nevím proč.

Ruská armáda disponovala kvalitní výzbrojí a mohla se spolehnout na statečnost i vytrvalost svých vojáků, ovšem zhruba každý třetí z nich byl negramotný, což ztěžovalo výcvik i bojovou součinnost vojska. Ruská generalita také postrádala zkušenosti s válkou v Evropě.

Rusové v srpnu 1914 rychle **dobyli** nejvýchodnější cíp Německa a celou rakousko-uherskou **Halič** (kraj na severovýchodě habsburské říše). Němci je však na konci léta na svém území porazili – především zásluhou generálů **Paula von Hindenburga** (1847 – 1934) a **Ericha Ludendorffa**, převeleného ze západu – v **bitvách u Tannenbergu** (dnešní Stębark v Polsku) a u **Mazurských jezer** (téměř sedmdesátiletý a nyní velmi populární Hindenburg byl povýšen na maršála). Rusové byli vytlačeni z Německa, ale stále drželi Halič. Také východní fronta přecházela k zákopové válce, avšak nadále poskytovala větší možnosti pro překvapivé manévry než fronta západní.

V r. **1915 Německo a Rakousko-Uhersko** rozpoutaly mohutnou **ofenzivu na východě**; jejich cílem bylo zvítězit zde a pak vrhnout maximum sil na západ. Tuto strategii si vynutila **zásobovací nouze**, která měla být na úkor Ruska odstraněna; Němci zároveň věděli, že jejich úporná zákopová obrana na západě nedovolí Dohodě tamější frontu prolomit. Během jara a léta 1915 **Němci a Rakušané vyhnali Rusy z jejich části Polska i z Haliče** a obsadili jim **polovinu Lotyšska a Běloruska**: mimo jiné dobyli (na konci srpna) proslulé pevnostní město **Brest Litevsk**. Ruské porážky v r. 1915 představovaly rozlohou ztraceného území největší neúspěch, jaký Dohoda za celou válku utrpěla.

d) Italská bojiště

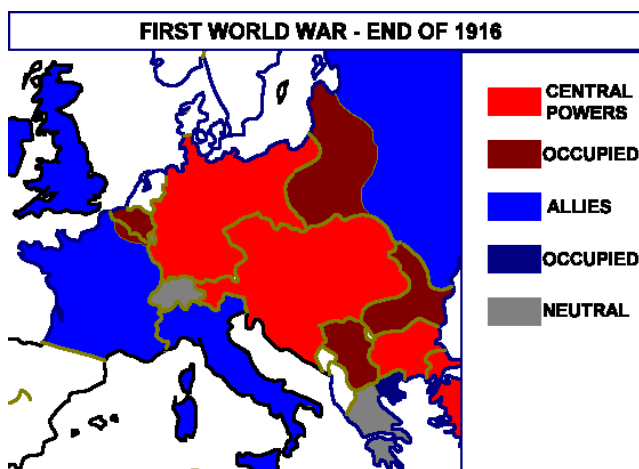
Dohoda hledala účinnou odpověď na iniciativu Ústředních mocností a našla ji v **oživení či otevření dalších front**. V květnu **1915** vstoupila **do války na dohodové straně Itálie**: na krátké, ale dramatické italsko-rakouské frontě v oblasti Alp poutala asi 800 tisíc rakousko-uherských vojáků (proslulými se staly zejména boje na řekách **Soča** a **Piava**).

e) Válečné fronty na Balkáně

Srbská fronta: **Rakušané** sice na podzim 1914 **obsadili na několik dnů Bělehrad**, ale **Srbové** (vyzbrojení s francouzskou pomocí) **je vzápětí ze své země vyhnali** (i za pomoci lidových, partyzánských oddílů). Obrat nastal až za rok. V říjnu 1915 **do Srbska vpadli zároveň Rakušané, Němci a Bulhaři**, a celé **Srbsko dobyli** (vláda emigrovala do neutrální Albánie, uniknuvší vojáci do Řecka); poslední obrannou bitvu svedli Srbové v listopadu 1915 na známém **Kosově poli**.

Řecká (soluňská) fronta: Otevřeli ji v říjnu 1915 **Britové, Francouzi** aj., když se tu vylodili na **pomoc Srbům proti Bulharům**; cíle však nedosáhli.

Rumunská fronta: v září 1916 **Rumuni** podporovaní jednotkami ruské armády **dobyli část Sedmihradska** v uherské části Rakousko-Uherska, ale následoval **rychlý úspěšný protiútok Rakušanů, Němců, Bulharů a Turků**: do ledna 1917 Rumuni ztratili téměř celé své území, a to navzdory podpoře od ruského vojska.

Shrnutí:

Výrazně úspěšnější byly Ústřední mocnosti na frontách ve východní Evropě a na Balkáně: všude sice utrpěly počáteční nezdary, ale dokázaly vývoj války otočit ve svůj prospěch. Na konci r. 1916 byly na vrcholu své moci. Měly bezpečný přístup k 5 evropským mořím: Baltskému, Severnímu, Jaderskému, Egejskému a Černému. Na straně Dohody selhalo především Rusko.

Otázky a úlohy:

1. Najděte slabiny i chyby tehdejšího ruského válčení. Co byste byli ruským generálům poradili?
2. Německá válečná propaganda prohlašovala vítězství u Tannenbergu za protipól proslulé bitvy z r. 1410, která se odehrála na zhruba stejném místě. O jakou bitvu šlo? Co si o ní pamatujete?
3. Pojmenujte – s využitím znalostí také ze starších dějin – důvody, kvůli nimž je Kosovo pole velmi významným místem pro srbskou historii.

Výběr z odborné literatury: Tomáš Garrigue Masaryk: Rusko a Evropa. Praha 1996. **Výběr z uměleckých zpracování: Literatura:** Vladimír Majakovskij: *Vojna a svět* (1917, ruská básnická skladba), Jaroslav Hašek: *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války* (1921 – 1923, satirický román; zfilmováno jako *Dobrý voják Švejk*, 1956, a *Poslušně hlásím*, 1957, režie Karel Steklý, v titulní roli Rudolf Hrušínský).

f) Válka mimo Evropu

Mimoevropské pozemní boje První světové války lze rozdělit do **tří sfér**: na boje **proti Turecku**, na **boje v koloniích** a na válečné **operace Japonska**.

Již v srpnu 1914 Britové, Australané a Novozélandčané zahájili **obsazování německých kolonií v Tichomoří**. V **Africe** Britové, Francouzi, Belgičané a Jihoafričané postupně dobyli všechny německé kolonie.

Turecko na podzim 1914 podniklo **vpády** prakticky **do všech sousedních orientálních zemí**. Nikde nedosáhlo trvalých úspěchů, bylo nuceno se stáhnout **zpět ke svým hranicím**, ale tam dokázalo úpornou obranou poutat část vojenských sil Rusů, Britů a Francouzů.

Obzvláště rozsáhlou tragédií způsobil **pokus turecké vlády o genocidu** (řízené vyhlazení národa) té části **Arménů**, která žila na území Osmanské říše. Turci chtěli Armény odstranit, protože je považovali za možné spojence Ruska (část arménského národa žila na sousedním ruském území) a vadila jim jejich kulturní odlišnost (Arméni představovali jedinou výraznou křesťanskou menšinu v jinak islámském Turecku a vynikali např. i mírou gramotnosti). V r. **1915** turecké ozbrojené síly zahájily řízené vyvražďování Arménů a deportaci přeživších do Syrské pouště: zahynulo 1 – 1,5 milionu Arménů (dvě třetiny arménské populace v Turecku).

Parametry napínavého, dobrodružného příběhu měla mise mladého britského důstojníka **Thomase Lawrence** (1888 – 1935; Lawrence z Arábie), který se zasloužil o to, že probíhající **povstání kočovných arabských kmenů** proti turecké nadvládě přizpůsobilo své útočné operace **strategickým záměrům britské armády**: Arabové ustoupili od bojů o svatá města islámu, Mekku a Medínu, a soustředili se na napadání tureckých železnic a na ovládnutí cenného přístavu **Akaba** (červenec 1917) v Rudém moři.

Nakonec **Francouzi a Britové** dobyli na Turcích **Palestinu, Sýrii a Mesopotamii**, což mělo zásadní význam pro další osud těchto oblastí. Naopak neúspěchem skončily v r. 1916 útoky Dohody na egejské pobřeží turecké Malé Asie.

Jádrem **japonské** účasti ve válce se stalo obsazení některých německých ostrovních kolonií v Pacifiku a dobytí německé koncese Čching-tao na pobřeží čínské provincie Šan-tung.

g) Námořní boje

Válka na moři se koncentrovala do **snahy německých plavidel ztížit Britům zásobování z kolonií a přepravu vojsk** na mimoevropská válčiště. Z bitev, jež válečné lodě vybojovaly, se nejčastěji zmiňují:

1. v prosinci 1914 **bitva u Falklandských ostrovů** v jižním Atlantiku: Britové potopili skupinu německých křižníků;

2. na jaře 1916 **bitva u Jutského poloostrova**: západně od dánských břehů se Britové střetli s Němci; ve vcelku vyrovnané bitvě byly sice britské ztráty větší, ale znamenaly jen částečné oslabení britského loďstva, zatímco německá námořní síla byla zdevastována.

Svrchovaně nebezpečnými se staly **německé ponorky**, které svými torpédy útočily na britské válečné i civilní lodě. 7. května **1915** v Atlantském oceánu německá ponorka potopila britskou osobní loď **Lusitania** (která ovšem vezla z New Yorku do Liverpoolu i munici): mezi 1198 utonulými oběťmi bylo také 128 občanů dosud neutrálních Spojených států.

Německá propagandistická pohlednice oslavující potopení Lusitanie. V oválném výřezu německý admirál Alfred von Tirpitz.

h) Další vývoj situace na západní frontě

Obě válčící strany se pokoušely prolomit protivníkovu zákopovou linii. Němci nasadili nový typ smrtící zbraně: **bojové otravné látky jako první generaci zbraní hromadného ničení**. Na frontě u belgického města Ypres německá armáda zaútočila

v dubnu 1915 oblakem **chloru**, vypouštěného z lahví (později se začaly bojovými otravnými látkami plnit dělostřelecké granáty) a v červenci 1917 zpuchýřující látkou, která podle bojiště dostala také název: **yperit**. Obě otravné látky dokázaly během několika minut vyřadit z boje tisíce vojáků.

Rok 1916 na Západě proběhl ve znamení **dvou obřích**, vleklých **bítev** na francouzském území:

Bitva u Verdunu (21. února – 21. prosince 1916): **Němci zaútočili** proti proslulému pevnostnímu městu (viz V.B.6.), ale nedokázali je dobýt: v úporných soubojích o věnec pevností kolem Verdunu se střetli s houževnatou **francouzskou obranou**. Tvůrci německé taktiky u Verdunu byli generál **Erich von Falkenhayn** (1861 – 1922), maršál **Paul von Hindenburg** a generál **Erich Ludendorff**; čelili jim generálové **Joseph Joffre** a **Henri Philippe Pétain** (1856 – 1951). Bitva si vyžádala na 700 tisíc obětí na životech.

Bitva na řece Sommě (1. července – 19. listopadu 1916): Útočící Dohoda (nejpočetnější bylo britské vojsko) chtěla podpořit obránce Verdunu. Po počátečních neúspěších tu Britové nasadili (od září) novou zbraň – **tanky**; ty od té doby tvoří neodmyslitelnou součást každé pozemní armády. V celé bitvě **souhrnný počet padlých, zraněných a zajatých** vojáků obou válčících stran přesáhl **1 milion** mužů; Dohoda měla větší ztráty než Němci, které zatlačila zpět o pouhých 12 kilometrů.

Počátek přelomu na západní frontě přišel až **6. dubna 1917**. Tehdy **do války vstoupily na straně Dohody Spojené státy americké**: jejich hlavním záměrem bylo pomoci Dohodě z patové situace, oficiální zdůvodnění zdůrazňovalo vinu Německa na utonutí amerických cestujících z torpédované Lusitanie. Především na západní frontu Američané přinesli na obranu Francie a jejích spojenců kýženou **převahu v živé síle i výzbroji**.

Shrnutí:

Prvními oblastmi, kde se Dohoda chopila iniciativy ve vedení války, byly mimoevropské země: Německo rychle ztratilo své kolonie a Turecku se nepodařil vpád do sousedních států. Němci naopak ovládli podmořské hlubiny a ponorkami účinně útočili zejména na britské dopravní lodě. Bezvýchodnost situace na západní frontě potvrdily velké bitvy u Verdunu a na Sommě. Zvrat na Západě přišel až se vstupem Spojených států do války na straně Dohody.

Otázky a úlohy:

1. Shrňte příčiny válečných úspěchů Ústředních mocností.
2. Pokuste se najít důvody, pro něž Spojené státy odkládaly svůj vstup do války.

Výběr z odborné literatury: Yvette Heřtová: *Zákopová válka*. Praha 2008. Colins Simpson: *Zánik Lusitanie*. Praha 1978. **Výběr z uměleckých zpracování:** **Literatura:** *Erich Maria Remarque: Na západní frontě klid*, 1929, zfilmováno (*Spojené státy*, 1930, režie Lewis Milestone, v hlavní roli Lew Ayres). *Franz Werfel: Čtyřicet dnů*, 1933. **Film:** *Lawrence z Arábie (Velká Británie*, 1962, režie David Lean, v titulní roli Peter O'Toole).

6. Revoluční události v Rusku

a) Výchozí situace

V průběhu války nebylo možné přehlédnout, že leckde se pod povrchem vlasteneckého nadšení i válečné propagandy skrývají hrozby vážných vnitropolitických konfliktů. V říjnu **1916** byl rakousko-uherský předlitavský předseda vlády hrabě **Karl von Stürgkh** (1859 – 1916; v úřadě od 1911), známý odpůrce národnostní emancipace v říši a zároveň stoupenec široké účasti Rakousko-Uherska ve válce, **zastřelen** sociálně demokratickým politikem Friedrichem Adlerem (1879 – 1960).

A již v dubnu **1916** vypuklo v **britském Irsku** (především v Dublinu) **Velikonoční povstání** za vyhlášení samostatné Irské republiky. Britská armáda i policie po pouhém týdnu povstání násilím potlačily: zahynulo několik set osob, tisíce povstalců byly uvězněny a 15 nejaktivnějších rebelů bylo na základě rozsudku válečného soudu popraveno zastřelením.

Avšak **nejsložitější vnitropolitická situace** nastala v **Rusku**, které si do válečných let přineslo řadu problémů z nedávné minulosti:

1. Ruská říše – největší stát světa – se vyznačovala vysokou rozrůzněností národnostní i kulturní, a těžkopádná státní správa, vycházející z velmi excentricky položené metropole Petrohradu, nebyla schopna tuto skutečnost kompenzovat.

2. V Rusku bylo **nevolnictví zrušeno** až v r. **1861** a teprve **od r. 1881** byly postupně **rušeny feudální vztahy**. Drtivá většina obyvatel (87 % kolem r. 1900) žila na **venkově**, kde si šlechtičtí velkostatkáři s patriarchální převahou snadno udržovali rolníky (z nichž více než polovina zápasila s chudobou) i nadále ve faktické závislosti.

3. Těžiště ruské **průmyslové výroby** zůstávalo v **menších podnicích na venkově** a pouze 4 ruská města (Petrohrad, Moskva, Kyjev, Oděsa) měla evropský charakter. Rusko investovalo především do **obchodu** a do budování sítí **dálkových železnic** a bylo hodně závislé na importu.

4. Ve vnitřní politice pokračovala existence **absolutismu**. Proti němu se však zformovala silná generace mladých, liberálně laděných ruských intelektuálů i umělců.

5. Car Mikuláš II. (1868 – 1918; vládl od 1894) neuspěl s rozšiřováním ruského vlivu za hranice: nezdary svých předchůdců v jihovýchodní Evropě (Krymská válka 1853 – 1856, Berlínský kongres 1878), kdy se proti Rusku vždy postavily západoevropské velmoci, doplnil **prohrou v Rusko-japonské válce 1904 – 1905**.

6. Následná **revoluce 1905** donutila cara zrušit absolutismus a zavést skutečnou **vládu** v čele s premiérem, povolit existenci **politických stran**, uzákonit **volební právo** podle kuriálního systému a umožnit vytvoření **parlamentu** (nazývaného **Státní дума**).

Car Mikuláš II. s rodinou

7. Do dumy se volilo čtyřikrát (1906, 1907, 1907 a 1912). V prvních dvou volbách získaly převahu levostředové síly, ale car pokaždé dumu rozpustil a držel u moci **pravicovou vládu**, která posílila diskriminační prvky volebního systému. Teprve když v dalších dvou volbách zvítězila pravostředová uskupení, vláda polovičatě provedla nepopulární **agrární reformu**, která chtěla početně posílit střední rolnické vrstvy prostřednictvím **částečné privatizace** obecní zemědělské půdy (aby se nemuselo sáhnout na půdu velkostatkářů).

8. Car Mikuláš II. nebyl osobnostně pevný člověk. On i zejména jeho manželka Alexandra (1872 – 1918; německá šlechtična, která strávila část dětství na londýnském dvoře své babičky, britské

královny Viktorie) podlehl vlivu mystického léčitele **Grigorije Rasputina** (1869 – 1916), jenž dokázal zlepšovat zdravotní stav jejich trvale churavého syna a následníka Alexeje (1904 – 1918) a využil této situace k ovlivňování carského dvora.

b) Únorová revoluce v r. 1917 a vytvoření Prozatímní vlády

V r. **1916** se Rusové pokusili odčinit válečné neúspěchy z předchozího roku tím, že v hrdinsky vedené letní **Brusilovově ofenzivě** (velitel generál Alexej Brusilov, 1853 – 1926) na frontě mezi Karpaty a Baltem způsobili zejména Rakousko-Uhersku těžké ztráty, ale **zásobovací situace** ruské armády byla natolik špatná, že se nepodařilo na tento úspěch navázat setrvalým postupem na západ.

Rusko se tedy z řady příčin ocitlo v situaci, kdy nejenže prudce rostla nespokojenost širokých vrstev obyvatelstva, ale **proti carovi a vládě** se obrátili dokonce i **pravicoví politici**. Temnou předzvěstí nadcházejících změn se v prosinci 1916 stalo Rasputinovo zavraždění, které provedla skupina vedená mladým knížetem Felixem Jusupovem (1887 – 1967).

3. března 1917 (v Rusku byl ovšem stále ještě **únor**, neboť zde dosud používali juliánský kalendář) vypukly v **Petrohradě** mohutné **stávky i demonstrace** hladovějícího obyvatelstva. Car Mikuláš, který právě pobýval poblíž válečné fronty, telegrafoval rozkaz o okamžitém vojenském potlačení nepokojů, ale petrohradští vojáci váhali, až **12. března** přešli na stranu demonstrantů, čímž se stávkové hnutí změnilo ve skutečnou **demokratickou revoluci**. Dav podpořený vojáky začal okamžitě obsazovat veřejné budovy a vyhánět z nich představitele carismu.

Vzápětí došlo téměř současně ke dvěma navzájem podobným událostem. Většinoví proticarští poslanci vytvořili **Prozatímní výbor Státní dumy**, aby z parlamentní politiky vyšachovali carovy stoupence. A revolucionáři z petrohradských ulic ustavili **Radu** (rusky **Sověť**) **dělnických a vojenských zástupců** jako řídicí orgán revoluce, který okamžitě zahájil organizování jednak voleb do místních sovětů v jednotlivých čtvrtích, aby tak vznikly zárodky nové politické samosprávy, jednak personálních výměn na velitelských postech v petrohradské vojenské posádce.

Tak vzniklo v Rusku **revoluční dvojvládí**. Prozatímní výbor parlamentu zahájil **sestavování Prozatímní vlády** (v čele s umírněným liberálem knížetem **Georgijem Lvovem**), která měla zemi dovést k volbám; v této vládě nabídl Sovětu pouhá dvě ministerská křesla, takže Sovět účast v takovém kabinetu odmítl.

15. března car Mikuláš II. abdikoval na trůn (odstoupil). **Rusko** se tak stalo **republikou** – tehdy to byla teprve pátá republika v Evropě (po San Marinu, Švýcarsku, Francii a Portugalsku).

Revoluční Petrohrad

Shrnutí:

Nejslabším článkem Dohody bylo Rusko. Nedemokratická politika cara Mikuláše II., oslabující volený parlament, se pojila s válečnými neúspěchy, takže v březnu 1917 došlo v Petrohradě a některých dalších městech k Únorové revoluci, která ustavila republiku. Na jejím řízení se však podílely navzájem konkurenční Prozatímní vláda a dělnický a vojenský Sovět.

Otázky a úlohy:

1. Co všechno si Rusko slibovalo od účasti ve válce a proč bojovalo na straně Dohody?
2. Z čeho všeho patrně pramenily rozpory mezi Prozatímní vládou a Sovětem?

Výběr z odborné literatury: Tomáš G. Masaryk: Rusko a Evropa. Praha 1995 – 1996. Václav Veber: Mikuláš II. a jeho svět. Praha 2000.

c) Říjnová revoluce v listopadu 1917

Prozatímní vládu vytvořili představitelé několika **politických stran**, mezi nimiž vynikali pravicově liberální konstituční demokraté (**kadeti**) a umírněně levicoví socialisté-revolucionáři (**eseři**). Vláda vyhlásila **amnestii** (hromadné omilostnění vězňů), zavedla **demokratická práva a svobody** a uskutečnila **personální výměny** na nejdůležitějších postech státní správy v regionech. Sociální zákonodárství (skutečnou pozemkovou reformu, osmihodinovou pracovní dobu) odkázala až do působnosti budoucího parlamentu po předpokládaných svobodných volbách. Vlády ostatních dohodových velmocí ujistila o **pokračování ruské účasti ve válce**, ale požádala je, aby zabránily návratu předáků **bolševické**, tedy komunistické frakce Sociálně demokratické dělnické strany Ruska ze západoevropského exilu do vlasti. Bolševičtí funkcionáři v emigraci v čele s **Vladimírem Iljičem Leninem** (1870 – 1924) se ovšem vrátili přes Německo, které jim cestu umožnilo v oprávněném očekávání, že komunisté budou vystupovat proti Prozatímní vládě, což zemi oslabí.

Lenin (vlastním jménem Uljanov) pocházel z liberálně orientované učitelské rodiny s politicky opozičními názory vůči carství (bratr Alexandr byl r. 1887 popraven za účast na nezdařeném atentátu na cara Alexandra III.), vystudoval práva, ale věnoval se politické činnosti. Stal se hlavním ruským propagátorem marxistického komunismu a od r. 1895 byl pronásledován carskou policií. Rok strávil ve vězení, další tři roky pobýval ve vyhnanství na Sibiři a v r. 1900 emigroval do západní Evropy. Stal se významným členem exilového vedení sociálních demokratů. V r. 1912 na stranické konferenci v Praze (konala se v Lidovém domě s podporou tamější sociální demokracie) získal pro svou komunistickou frakci ve stranickém vedení většinu: odtud pojmy *bolševici* (rusky *bolšoj* = *velký*) a *menševici* (ti zůstávali na pozici klasického sociálního demokratismu).

Leninovými nejbližšími spolupracovníky byli **Lev Davidovič Trockij** a **Josif Vissarionovič Stalin** (i jejich příjmení byly pseudonymy). Trockij (1879 – 1940; vlastním jménem Bronštejn) pocházel z rodiny ukrajinského sedláka (židovského původu), pro své politické názory byl vyloučen z vysoké školy a i on zažil nucenou deportaci na Sibiř a následnou emigraci. Stalin (1878 – 1953; vlastním jménem Džugašvili) byl synem gruzínského ševce, studoval na kněze, ale ze studií byl vyloučen a přidal se k sociálním demokratům. Také pobýval v západní Evropě a po návratu do Ruska byl v r. 1913 poslán na Sibiř.

V **dubnu 1917** se ruská **Prozatímní vláda** ocitla ve vážné **krizi**. Její rozhodnutí pokračovat ve válce spustilo sérii mohutných **demonstrací v Petrohradu**. Organizoval je **Sověť** a ukázalo se, že vláda nemá oporu ve veřejném mínění. Vážným konkurentem premiéra Lvova se stal mladý ministr spravedlnosti **Alexandr Kerenskij** (1881 – 1970) a krize byla dočasně zažehnána rekonstrukcí kabinetu: pozvání do vlády přijali sociálnědemokratičtí **menševici** – ve své straně tehdy ovšem již tvořili většinu.

Vzápětí se do Petrohradu vrátili všichni tři **vůdcové bolševické frakce** – Lenin, Trockij i Stalin – a začali **připravovat komunistický převrat**. Zásadním způsobem jim pomohla skutečnost, že (prostřednictvím jedné švédské banky) dostávali vysoké **finanční částky z Německa**, za něž rozvinuli intenzivní politickou propagandu: vydávali 41 novin-deníků a platili několik set agitátorů.

Museli se ovšem vypořádat se skutečností, že Marx a Engels kdysi předvíдали a teoreticky zdůvodnili, že ke komunistické (proletářské) revoluci může dojít jen v nejvyspělejších kapitalistických zemích, s nejpočetnější dělnickou třídou. Rusko této charakteristice zdaleka nevyhovovalo, a tak Lenin v několika svých textech (naposledy v **Dubnových tezích** z jara 1917) vysvětloval, že během světové války velkokapitál ovládl státní politiku natolik, že jeho moc lze zlikvidovat jediným státním převratem bez ohledu na míru industrializace v zemi.

Alexandr Kerenskij

Na začátku léta se Prozatímní vláda pokusila posílit svou pozici: **Lvova vystřídal v premiérském křesle Kerenskij** a na frontě byl zahájen nový útok, označovaný jako **Kerenského ofenziva**, ovšem velitelem byl opět Brusilov. Kampaň však ztroskotala a vyvolala další **mohutnou protivládní demonstraci v Petrohradě**, organizovanou **Sovětem**. Vláda se rozhodla pro tvrdý postup. Demonstranty rozehnala **střelbou** a na Lenina vydala zatykač, takže bolševický vůdce musel přehnout do finských lesů. Politicky obratnější **Trockij** však zůstal v metropoli a byl zvolen **předsedou petrohradského sovětu**. Tyto **červencové události** znamenaly **konec dvojvládní**: Prozatímní vláda si proti sobě nenávratně postavila Sovět, který se začal přiklánět k myšlence komunistického převratu. Situaci ještě vyhrotil generál Lavr Kornilov (1870 – 1918), který se pokusil o státní převrat, jímž by nastolil svou vojenskou diktaturu: Prozatímní vláda se však ubránila a Kornilov byl zatčen.

Komunistickou akci načasoval **Trockij** na **7. listopad 1917** (byl to den jeho narozenin; podle juliánského kalendáře šlo o 25. říjen). To již bolševici ovládali petrohradský sověť. **Lenin** se vrátil do Petrohradu a **se stranickým vedením bolševiků připravil plán povstání**. Pro jeho uskutečnění **Trockij** zřídil **Vojenský revoluční výbor**, tvořený pouze bolševiky (**Stalin** aj.). Nebolševičtí členové Sovětu se tedy dostali na vedlejší kolej.

Příprava převratu byla ovšem prozrazena a **Prozatímní vláda se vojensky opevnila** v bývalém carově **Zimním paláci**; **část petrohradské posádky se však přidala k bolševikům**, což se ukázalo jako klíčové. **Vše začalo v noci ze 6. na 7. listopadu**. Povstalci obsadili strategická místa v Petrohradu (nádraží, tiskárny, banky...). Kerenskij uprchl, aby přivedl vojáky z fronty. **7. listopadu 1917 asi v 9 hodin večer výstřel z křižníku Aurora** dal signál k závěrečné akci – **útoku na Zimní palác**. Krátce po půlnoci byl palác dobyt a polapení členové Prozatímní vlády uvěznění. **První úspěšný komunistický převrat v dějinách** – posléze nazván **Říjnová revoluce** – byl fakticky u konce. Ovšem ve vzdálenějších oblastech Ruska si bolševici museli svoji moc ještě vybojovat ve zdlouhavých konfliktech (**Občanská válka v Rusku 1917 – 1922**).

Shrnutí:

Nejednota nového politického vedení země a odpor veřejnosti k pokračující účasti ve válce vážně oslabovaly demokratické Rusko po Únorové revoluci. Situace využili bolševici (komunistické křídlo v sociálnědemokratické straně) a pod vedením svých dosud pronásledovaných špiček (Lenin, Trockij, Stalin) provedli 7. listopadu 1917 Říjnovou revoluci, kterou svrhli Prozatímní vládu a ovládli petrohradský Sovět.

Otázky a úlohy:

1. Jakých chyb se Prozatímní vláda dopustila? Porad'te jejím členům, jak měli postupovat.
2. Zobecněte, jakým způsobem (a v jakých krocích) bolševici proměnili svou pozici menšinové frakce sociálně demokratické strany ve své petrohradské vítězství.

Výběr z odborné literatury: Encyklopedie Velké říjnové socialistické revoluce. Praha 1975. Richard Pipes: Dějiny ruské revoluce. Praha 1998. John Reed: Deset dnů, které otřásl světem. Praha 1982, zfilmováno jako hraný dokument (Sovětský svaz, 1927, režie Sergej Ejzenštejn, v hlavních rolích Vasili Nikandrov /Lenin/ a Vladimír Popov /Kerenskij/).

d) Počátek bolševické vlády

Útok na Zimní palác v ruském hraném filmu z 20. let

První akce nových vládců Ruska byly (především Leninovým přičiněním) dobře promyšlené a následovaly v rychlém sledu. Ještě **7. listopadu** bolševici vydali leták *Občanům Ruska*, který několika větami shrnul výsledek převratu. Zároveň byl zahájen (v petrohradském paláci Smolnyj, jenž sloužil bolševikům jako hlavní stan) **Všeruský sjezd sovětů**: byl naplánován již dříve a bolševická revoluce záměrně vypukla před jeho začátkem. Úspěšní **bolševici ovládli jednání**

sjezdu podobně, jako předtím získali převahu v petrohradském sovětu. Někteří nebolševičtí delegáti na protest předčasně sjezd opustili. Sjezd pod taktovkou bolševiků pak jednal, jako by byl ruským parlamentem. Již 8. listopadu vydal 3 základní dekrety (výnosy, které měly mít platnost zákona):

1. Dekret o míru: obracel se k vládám i národům válčících mocností a vyzýval je k okamžitému příměří a k neprodlenému zahájení jednání o míru bez anexí cizího území. Z dekretu bylo možné vytušit, že Sovět usiluje o vystoupení Ruska z války.

2. Dekret o půdě: veškerá zemědělská půda byla prohlášena za majetek státu, což znamenalo především zestátnění velkostatkářských a církevních pozemků. Rolníkům jejich půda zůstala, ale měli ji považovat jen za pronajatou od státu.

3. Dekret o vytvoření dělnicko-rolnické vlády: byla nazvána **Rada lidových komisařů** (ti měli rozdělené resorty jako ministři) a byla odpovědná Všeruskému sjezdu sovětů. Vládu tvořili **pouze bolševici** a jejím **předsedou** byl **Lenin**. Tak vznikla v Rusku **vláda jediné strany**, což také představovalo ve vývoji evropské politiky nový prvek.

Lenin na Všeruském sjezdu sovětů (propagandistický obraz z r. 1962)

11. listopadu ztroskotal vojenský útok proti Petrohradu, podněcený Kerenským. Kromě petrohradských vojáků se bolševici mohli spolehnout i na **Rudé gardy** – ozbrojené dělnické oddíly, vytvářené již před 7. listopadem. Během listopadu se bolševikům podařilo – prostřednictvím regionálních sovětů – ovládnout všechna významná města v zemi (početní stavy Rudých gard narostly až na 200 tisíc členů). **Bolševický tlak** na vlastní převahu ve všech revolučních institucích byl drtivý a zřetelně **proměňoval novou vládu v komunistickou diktaturu**.

Proti se postavili **železničáři**, hrozící stávkou, i **někteří členové bolševického vedení (Lev Kameněv, Grigorij Zinovjev)**. Zároveň se poslední oporou odpůrců bolševismu staly odlehle, hlavně asijské (zejména sibiřské) oblasti Ruska, kde vliv bolševiků i sovětů byl slabý a kde bylo možné se spoléhat na protiruské nálady neruských národností.

Lenin a jeho lidé zareagovali tím, že vyházeli stoupence pluralismu ze stranického vedení bolševiků (poprvé se ukázalo, že vůdcové diktátorsky vládnoucí politické strany se téměř zákonitě po uchopení moci obrací nejprve proti vnitřní opozici). Klíčové železniční tratě obsadili vojáci z Petrohradu i rudí gardisté a Rada lidových komisařů vydala (15. listopadu) **Deklaraci práv národů Ruska**, v níž vyhlášovala rovnoprávnost všech národů v Rusku a zajišťovala jim **právo na sebeurčení** (včetně možnosti odtržení od ruského státu).

Stoupencům svržené Prozatímní vlády se ještě podařilo uskutečnit (25. listopadu) naplánované **parlamentní volby**, z nichž vzešel parlament nazvaný **Ústavodárné shromáždění**: drtivě **zvítězili eseri** (40 % hlasů), druzí skončili bolševici (24 %); parlament zůstal jedinou institucí, jež ještě nesla odkaz Únorové revoluce.

Všechny zmíněné výnosy bolševizovaných sovětů byly **Ústavodárnému shromáždění** předloženy k formálnímu schválení. Když parlament většinou poslanců dekrety odmítl, **Lenin jej dal v lednu 1918 rozeznat**. A pro jistotu bylo vzdálenější věznění vybráno pro **carskou rodinu**: bolševičtí vojáci ji přesunuli až do **Jekatěrinburgu** na východním úpatí pohoří Ural.

Již v prosinci 1917 bolševičtí diplomati zahájili v **Brestu Litevském** poblíž frontové linie **jednání se zástupci Ústředních mocností** (především Německa) o uzavření **separátního** (tedy odděleného) **míru**, jímž by byla východoevropská fronta uzavřena a Rusko by zcela z války vystoupilo. Během několikaměsíčních jednání se ukazovalo, že bolševici nemají kontrolu nad většinou ruské armády, jejíž zejména velitelský sbor zůstal věrný svržené Prozatímní vládě, nebo dokonce i caru Mikulášovi. Hlavně **Německo** posilovalo svou vyjednávací pozici pokračující mohutnou **ofenzivou**, která dosáhla až neuvěřitelných výsledků: **Rusko ztratilo Bělorusko a Ukrajinu** a Němci pronikli až k Finskému zálivu a Černému moři. Bolševici zdokonalili organizaci i výzbroj Rudých gard a proměnili je v **Rudou armádu**, která v **únoru 1918** svedla svou první vítěznou bitvu, když **zastavila německý útok na Petrohrad**.

3. března 1918 Rusko a Ústřední mocnosti uzavřely **Brestlitevský mír**, jímž Rusko ukončilo svou účast v První světové válce. **Němci** začali rychle přesouvat svá **vojska** z bývalé východní fronty **na západ**, do Francie a Belgie.

Riziko pro Dohodu bylo tak velké, že dohodové loďstvo přepravilo volné jednotky Dohody do ruských arktických, černomořských a tichomořských přístavů: tak začala zdoluhavá **Dohodová vojenská intervence v Rusku**, kdy vyložená vojska různých dohodových zemí se spojila s ruskými odpůrci bolševismu a podpořila je v jejich **občanské válce s cílem svrhnout Lenina a vůbec celou bolševickou vládu**, obnovit moc únorových revolucionářů a **vrátit Rusko do války**.

Bolševici se přejmenovali na **Ruskou komunistickou stranu** a v národním hospodářství nastolili **válečný komunismus (1918 – 1921)**: **velké průmyslové podniky byly zestátněny** (v bolševické terminologii *znárodněny*) a **veškerá průmyslová i zemědělská produkce byla odváděna státu**, který z ní **především uspokojoval potřeby Rudé armády**. Byl zaveden **přídělový systém** na potraviny a dělníci dostávali **mzdu v naturáliích**. Finanční potřeby byly kryty novou, ovšem silně inflační emisí platidel. Atmosféra v zemi se dramaticky zostřila: projevem tohoto napětí byl i **atentát**, při němž stoupenkyně eserů Fanny Kaplanová (1890 – 1918) v srpnu 1918 v jedné z továren v **Moskvě** (jež se právě stala **novým hlavním městem**) vážně postřelila **Lenina**, který tam přijel řečnit k dělníkům. Brzy byla popravena a Lenin se ze zranění již nikdy zcela nezotavil.

Shrnutí:

Bolševici hned poté, co zajali Prozatímní vládu, přiměli Všeruský sjezd sovětů přijmout a vyhlásit jejich dokumenty směřující k vystoupení Ruska z války a k pozemkové reformě ve prospěch chudých rolníků. Pak rozeznali právě zvolený parlament, zahájili boje za získání moci v odlehlejších částech Ruska (tak vypukla občanská válka) a První světovou válku opustili uzavřením separátního Brestlitevského míru (3. 3. 1918) s Ústředními mocnostmi.

Otázky a úlohy:

1. Jak rozumíte pojmu *právo na sebeurčení*?
2. Kde všude v dějinách jsme se již setkali s rozeznáním parlamentu? A kde s vládou jen jediné politické strany?

Výběr z odborné literatury: Jan Slavík: Leninova vláda (1917 – 1924). Praha 2009.

7. Vznik Československa

a) Česká politika těsně před válkou

Když si česká kulturní veřejnost v předjaří r. 1910 připomínala šedesátiny **Tomáše Garrigua Masaryka** (1850 – 1937), nesly se oslavy v duchu bilancujícího vzpomínání na život muže, jenž pomalu uzavírá svou životní dráhu. Nikdo – a ani on sám – si nedovedl představit, že tento sociolog, filozof, politik, feminista, bojovník proti nacionalismu i antisemitismu a mnohostranně veřejně činný člověk má své nejdramatičtější a nejvýznamnější činy ještě před sebou.

V letech 1907 a 1911 se konaly volby do Říšské rady (předlitavského parlamentu) již podle volebního práva pro všechny muže a Masaryk byl podvakrát zvolen poslancem za svou malou, intelektuálně zaměřenou Českou stranu pokrokovou (stručně nazývanou *realisté*), jejímž programem byla postupná demokratizace Rakousko-Uherska. V r. **1912** vstoupil do dalšího ze svých publicistických sporů, když – především na stránkách časopisu *Čas* (vedeného spisovatelem a novinářem Janem Herbenem a představujícím mediální tribunu realistů) – vedl **polemiku o smysl českých dějin**. Masaryk stále hájil své pojetí české historie jako kontinuálního úsilí o rostoucí humanitu (lidskost), blízkou obecným principům západoevropské demokracie. Ideály humanitní v českém prostředí podle Masaryka prosazovala a ztělesňovala řada svobodomyšlných myslitelů Hus – Chelčický – Komenský – Palacký – Havlíček (kritikové dodávali – ovšem oprávněně – že jako poslední se do této **masarykovské linky českých dějin** přiřazuje Masaryk sám).

Proti Masarykovi vystoupil profesor historie na Karlo-Ferdinandově univerzitě **Josef Pekař**, který tvrdil, že Masarykův výklad je chybný, poněvadž se opírá o nekatolické osobnosti, které v české historii jako celku nesehrály klíčovou roli. Podle Pekaře česká historická tradice stojí na kultu světců, jako je svatý Václav, a pro českou společnost je příznačné – stejně jako v jiných zemích střední Evropy –, že dějiny utvářejí v duchu domácích tradic především představitelé mocenské a kulturní elity, tedy zejména aristokracie. Celý **spor Masaryk – Pekař o smysl českých dějin** brzy přesáhl původní dějepisný rozměr a stal se **zápasem o pojetí české politiky**.

b) Počátky prvního československého (protihabsburského) odboje

Politické napětí v Rakousko-Uhersku před hrozící válkou vedlo k tomu, že **vláda** v r. **1913 rozpustila český zemský sněm** (oficiálně proto, že jej ochromovaly pokračující bezvýsledné spory o jazykové zákony). **V březnu 1914 přestala pracovat Říšská rada**. Ještě před vypuknutím První světové války byl tedy **parlamentní život v Rakousko-Uhersku mocensky zlikvidován**, což ukázalo, že budoucí liberalizace habsburské říše je vysoce nepravděpodobná.

Proto se v českém prostředí objevily **plány na odtržení Českých zemí od Rakousko-Uherska**. První takový projekt vytvořil v květnu 1914 mladočeský politik, bohatý podnikatel a právník **Karel Kramář** (1860 – 1937): uvažoval o vzniku **Slovanské říše**, zahrnující všechny slovanské národy a sahající od Šumavy a Jaderského moře až k Tichému oceánu. Měla to být monarchie v čele s ruským carem (Kramářova manželka byla Ruska).

Proti této představě postavil **Masaryk** již v **říjnu 1914** ideu státu **Československo**. Princip spojení Čechů a Slováků v jednom státě vycházel jednak z rostoucích česko-slovenských styků v průběhu 19. století, jednak z úsilí snížit poměrnou váhu německé menšiny v Českých zemích.

Oba projekty byly z rakousko-uherského hlediska velezrádné a jejich autoři se rychle stali předmětem politického pronásledování. **V prosinci 1914 Masaryk** odjel do neutrálního Švýcarska a již **v cizině zůstal**. Byl od začátku přesvědčen o budoucí porážce poloabsolutistických Ústředních mocností ve válce s demokratickou Dohodou a navázal bohatou sít' kontaktů s dohodovými politiky, aby je přesvědčil o nutnosti nadiktovat po válce Rakousku souhlas se vznikem Československa.

Kramář a jeho i Masarykoví domácí stoupenci vytvořili tajnou odbojovou organizaci nazvanou **Maffie** (podle někdejší tajné jihoitalské svépomocné organizace). V čele Maffie stáli kromě Kramáře ještě **Edvard Beneš** (1884 – 1948; vystudoval univerzity ve Francii a Praze), **Přemysl Šámal** (1867 – 1941), **Alois Rašín** (1867 – 1923) aj.

Již v r. **1914** vznikly v rámci některých dohodových armád **dobrovolnické české vojenské oddíly** (vytvořili je někteří z Čechů pobývajících v době vypuknutí války v cizině): první byly jednotka Nazdar ve **Francii** a Česká družina v **Rusku**.

V r. 1915 Masaryk navázal spolupráci se slovenským astronomem a důstojníkem francouzské armády **Milanem Rastislavem Štefánikem** (1880 – 1919). **6. července 1915 Masaryk v Ženevě oficiálně zahájil činnost československého protirakouského odboje** a zveřejnil jeho cíle.

V téže době **rakousko-uherské úřady** provedly vlnu **zatýkání politických odpůrců**: ve vězení se ocitli Kramář a Rašín, ale i Masarykova dcera Alice (1879 – 1966). Beneš emigroval za Masarykem a Maffii dále vedl Šámal, talentovaný pro bezchybnou konspiraci (utajené spiklenectví).

c) Vznik československých legií

Masaryk – Beneš – Štefánik

Trojice vůdců československého zahraničního odboje se výborně doplňovala: tvořili ji filozofující politik, obratný diplomat a voják s mnoha cennými společenskými kontakty. Jejich úsilí však naráželo na zásadní překážku: bylo obtížné žádat u představitelů Dohody samostatný stát pro národy, jejichž muži bojovali v rakousko-uherských uniformách proti dohodovým armádám.

Proto Masaryk a Štefánik začali – po dohodě s Dohodou – objíždět **zajatecké tábory** před srbskou, italskou a ruskou frontou a přesvědčili desetitisíce českých a slovenských zajatců, aby vytvořili **dobrovolnické jednotky – československé legie – v rámci dohodových armád**. Celkový počet legionářů se vyšplhal na asi **100 tisíc**. Šlo o naprosto jedinečný příklad hromadné a účinné vojenské podpory pro ideu národní samostatnosti. Legionáři vyměnili jistotu přežití za nový, obětavý, ovšem velmi riskantní **vlastenecký zápas**: v případě nezdaru jim každopádně hrozila smrt, neboť v opětovném zajetí museli počítat s popravou za velezradu. Podobu legií získaly také dobrovolnické oddíly ve Francii, ovšem nejpočetnější legie vznikly v **Rusku** (asi 40 tisíc mužů).

Ruská **Prozatímní vláda** přála československým legiím mnohem více než carský režim, takže jejich dotvoření v **Rusku** proběhlo – za Masarykovy účasti – až po březnu 1917. První velké bojové nasazení československých legií na ruské frontě se uskutečnilo v **bitvě u ukrajinského Zborova 2. července 1917**: šlo o významný úspěch v rámci jinak nepříliš vydařené Kerenského ofenzivy a bitva se stala obrovským **symbolem** ozbrojeného boje Čechů a Slováků za svobodu.

Shrnutí:

Nedemokratická a válečná politika rakousko-uherské vlády podnítila již v r. 1914 vznik československého odboje za samostatnost: zahraniční akci vedli Tomáš Garrigue Masaryk, Edvard Beneš a Milan Rastislav Štefánik, a opírali se o diplomatické akce u státníků Dohody a o bojové úspěchy (bitva u Zborova 1917 aj.) československých legií (sestavených z krajanů i válečných zajatců české a slovenské národnosti), zatímco v čele domácího, nenásilného odporu, orientovaného na ovlivňování veřejnosti, stáli Karel Kramář, Alois Rašín aj.

Otázky a úlohy:

1. Co všechno si mohli Češi a Slováci slibovat od kýžené samostatnosti?
2. Kde všude v historii je možné se setkat s pojmem *legie*?

Výběr z odborné literatury: Jan Galandauer: Vznik Československé republiky. Praha 1988. Zdeněk Kárník: České země v éře první republiky, díl 1. (1918 – 1929). Praha 2003.

d) Vzestup československého odboje

V r. 1916 byli Kramář a Rašín odsouzeni k trestu smrti, ale než mohlo dojít k popravě, **zemřel 21. listopadu 1916 císař František Josef I.** (1830 – 1916) po bezmála 68 letech vlády (stal se jedním z nejdéle vládnoucích monarchů světových dějin) a jeho nástupce a prasynovec **Karel I.** (1887 – 1922; manželka císařovna Zita 1892 – 1989) vyhlásil **amnestii**, která propustila na svobodu všechny zatčené politické vězně z r. 1915.

Českoslovenští legionáři ve Francii

Od jara 1917 se zásobovací situace v Rakousko-Uhersku zhoršila natolik, že se stály fronty i na chleba, a na mnoha místech proto vypukaly **demonstrace nespokojeného obyvatelstva**. Rakousko-uherské úřady sáhly proti nim k násilí a i v Českých zemích (Prostějov, Ostrava aj.) vojsko postřílelo desítky lidí (šlo o největší krveprolití českých civilistů od r. 1848). Ukázalo se, že vedle intelektuálního odboje v čele s Mafii se **vzmáhá obecná nespokojenost lidu**.

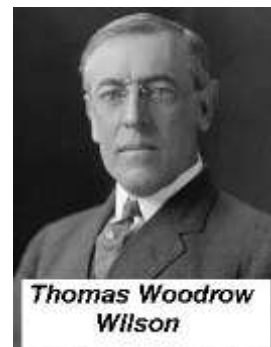
Organizovaný domácí československý odboj však nepoužil zbraně a vlastně ani nevstoupil v kontakt s představiteli rakousko-uherské státní moci. Obracel se **na české poslance Říšské rady**, kteří byli jedinými oficiálními zástupci české politiky. Poté, co se Karel I. rozhodl obnovit (od května 1917) jednání parlamentu, **čeští poslanci** (samozřejmě bez Masaryka) vydali v **lednu 1917** prohlášení o své **loajalitě vůči dynastii Habsburků**. Na tuto překvapivou a nevídanou akci odpověděla rychle zorganizovaná petice **Manifest českých spisovatelů**: autorem byl dramatik **Jaroslav Kvapil** (1868 – 1950; autor libreta k Dvořákově opeře *Rusalka*), podepsalo přes 200 českých literátů (Alois Jirásek, Karel Klostermann, Eliška Krásnohorská, F. X. Šalda, Otokar Březina, Antonín Sova, Josef a Karel Čapkové atd.), kteří požadovali, aby poslanci usilovali o **začlenění českého národa do demokratické Evropy svéprávných a svobodných národů**, jíž jedině patří budoucnost.

Karel Kramář

Petice splnila svůj cíl. **6. ledna 1918** čeští poslanci Říšské rady a zemských sněmů vydali **Tříkrálovou deklaraci**, v níž vyhlásili za svůj hlavní politický cíl **spojení Českých zemí se Slovenskem a uplatnění práva národů na sebeurčení**. Toto právo se obecně v celé tehdejší válčící Evropě stalo základním strategickým cílem Dohody ve vztahu k multinacionálním říším Ústředních mocností (k Rakousko-Uhersku a Turecku). Problém ovšem spočíval v tom, že totéž právo dohodové velmoci jako Francie nebo Velká Británie vůbec nevztahovaly na své vlastní poměry (např. na osud kolonií).

8. ledna 1918 americký prezident **Thomas Woodrow Wilson** (1856 – 1924) vyhlásil válečné cíle Spojených států, shrnuté do prohlášení označovaného jako **Čtrnáct bodů**: obsahovaly zajištění svobody obchodu v poválečném světě, revizi sporných hranic v Evropě na základě národnostního principu, autonomii pro dosud diskriminované národy Rakousko-Uherska a Turecka, poválečné snížení výzbroje národních armád, nastolení spravedlivějších poměrů v koloniích, odmítnutí německých požadavků na anexi části ruského území v rámci připravovaného Brestlitevského míru, založení Společnosti národů jako

Thomas Woodrow Wilson

mezinárodní organizace udržující na základě kolektivní bezpečnosti mír a spravedlnost v mezinárodních vztazích.

Ačkoli Čtrnáct bodů neobsahovalo požadavek samostatnosti pro národy Rakousko-Uherska, stalo se důležitým důvodem, proč se **Masarykova zahraniční akce začala silněji opírat o Spojené státy**. Dalším podnětem byla skutečnost, že československý zahraniční odboj získal nemalé finanční prostředky od **českých a slovenských krajanů** (vystěhovalců) v Americe. Přidali se i americké emigrantské organizace **Rusínů** (národnosti žijící především na východ od Slovenska, na západních svazích ukrajinských Karpat). Masaryk tedy začal mnohé otázky dalšího osudu Čechů a Slováků formulovat na americké půdě a po domluvě s krajaňskými organizacemi.

31. května 1918 Masaryk uzavřel s krajaňskými organizacemi Čechů a Slováků **Pittsburskou dohodu** o budoucím společném státě Československu.

Shrnutí:

V r. 1916 zemřel rakousko-uherský císař František Josef I. a jeho mladý nástupce Karel I. se pokusil zachránit říši zmírněním politického útlaku, což však již samozřejmě nenašlo příznivou odezvu. Domácí československý odboj s podporou petičního Manifestu českých spisovatelů přesvědčil o nutné nezávislosti pro oba národy české poslance předlitavského parlamentu a zemských sněmů, kteří se k odboji přidali Tříkrálovou deklarácí 1918. V téže době americký prezident Wilson vyhlásil program Čtrnáct bodů, jímž Spojené státy daly najevo, že se hodlají velmi výrazně podílet na demokratizující přeměně poválečného světa. Myšlenku československého státu vydatně podporovali čeští, slovenští a rusínští krajané v Americe.

Otázky a úlohy:

- 1.** Kdy jindy v dějinách se držitelé nedemokratické státní moci snažili zachránit svou pozici jen kosmetickými úpravami režimu?
- 2.** Připomeňte si fakta svědčící o významu uvedených (či ještě některých dalších) signatářů Manifestu českých spisovatelů.
- 3.** Ke které politické straně patřil prezident Wilson a jaké stopy sympatií k němu najdeme ještě v dnešní České republice?
- 4.** Zjistěte základní vlastivědně-turistické informace o Podkarpatské Rusi, vlasti Rusínů.

Výběr z odborné literatury: Z. M. Geršov: Woodrow Wilson. Praha 1987. Karel Pichlík – Bohumír Klípa – Jitka Zabloudilová: Českoslovenští legionáři (1914 – 1920). Praha 1996. Victor Miroslav Fic: Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914 – 1918. I. – III. Praha – Brno 2006 – 2008.

e) Ruská anabáze československých legií

Němci se pokusili protahovat **válečné akce na východě** ještě několik týdnů **po uzavření Brestlitevského míru**, aby rozšířili území, jež jim v Rusku mělo připadnout; proto se **proti nim** postavila **Rudá armáda**, úspěšně podporovaná **československými legiemi** (zejména ve **vítězné bitvě u Bachmače** na Ukrajině v **březnu 1918**).

Jednalo se však o poslední soulad mezi bolševickou vládou a československými legionáři. Separátní brestlitevská mírová smlouva totiž uzavřela východoevropskou frontu a početné legie (**40 tisíc vojáků**) přišly o možnost pokračovat v boji. Proto Masaryk dohodl s bolševiky, že **legionáři** budou přepraveni po železniční **Transsibiřské magistrále** do **Vladivostoku** na tichomořském pobřeží, odkud je především americké lodě převezou přes Pacifik, Panamský průplav a Atlantik do západní Evropy na francouzsko-německou frontu (šlo tedy o cestu kolem světa!).

Legionáři se skutečně po ruské železnici na tuto anabázi vydali, byť si bolševici vymínili, že těžké zbraně (kulomety, děla a část pušek) musejí legie odevzdat Rudé armádě, což se také již v březnu stalo. V květnu však velení Rudé armády (Trockij) změnilo názor a místní velitelství bolševických ozbrojených sil začala postup legionářů ztěžovat, aby je mohla odzbrojit úplně. Po několika násilných incidentech (zejména v Čeljabinsku aj.) a skutečných válečných střetnutích **legionáři** museli klíčové body trati sami ovládnout, aby si tak zajistili pokračování v cestě. Během 5 měsíců (květen – září 1918) **českoslovenští legionáři obsadili všechna významná sibiřská města** (zejména Penzu, Kazaň, Samaru, Ufu, Omsk, Novonikolajevsk, Krasnojarsk, Irkutsk a konečně Vladivostok) a **ovládli tak v délce asi 7 tisíc km drtivou většinu Transsibiřské magistrály** (nejdelší železnice světa). Pro české a slovenské vojáky z poklidné střední Evropy se boje uprostřed sibiřské divočiny staly působivým a velmi dramatickým zážitkem, jenž pomáhal utvářet atmosféru vzniku nového státu (jednalo se o první samostatné akce české armády od bitvy na Bílé hoře 1620).

Nejosudovější okamžik spojený s legionářskou aktivitou v Rusku však nastal 17. července 1918, kdy se legionáři přiblížili k zauralskému **Jekatěrinburgu**, kde byli vězněni svržený car Mikuláš s carevnou a dětmi: na přímý **Leninův příkaz** bolševická stráž odvedla celou **carskou rodinu** do sklepa a tam ji **postříleli** (Mikuláš II. byl v 90. letech 20. století svatořečen v pravoslavné církvi).

Českoslovenští legionáři v Rusku

V této době byla již v plném proudu **Dohodová válečná intervence v Rusku** (od března 1918), zahájená armádami Velké Británie, Francie, Spojených států a Japonska na podporu protibolševických sil, vedoucích proti komunistické vládě občanskou válku (1917 – 1922). **Československé legie** byly prohlášeny za **součást francouzské armády** a velitelem legií v Rusku se stal francouzský generál Maurice Janin (1862 – 1946).

Československé legie byly **největším vojskem Dohody na ruském území**, v r. 1918 početně převyšovaly kteroukoli z intervenčních armád. Proto francouzská vláda přišla s myšlenkou, aby se legie zapojily do intervence a zůstaly v Rusku až do svržení bolševiků, ale nedošlo k tomu jak pro nesouhlas samotných legionářů, tak proto, že Masaryk a jeho lidé jasně preferovali účast legií ve válce na západoevropské frontě (tehdy nikdo nepředpokládal, že konec války se blíží tak rychle).

Legionáři se však po magistrále probjovovali proti bolševickému odporu jen pomalu: první jejich transport vyplul z **Vladivostoku** až po válce, v **lednu 1919**, a **poslední legionáři** dorazili do vlasti až v r. **1920**. Statečný výkon československých legií ve zdlouhavých bojích s bolševiky i účinná československá správa transsibiřské trati však zásadním způsobem – samozřejmě spolu s úspěchy dalších Čechoslováků na evropských frontách – **posílily sympatie dohodových velmocí pro ideu samostatného Československa**.

Trasa přesunu československých legií po Transsibiřské magistrále (od Penzy po Vladivostok se trať ocitla během r. 1918 po bojích s bolševiky v rukou legionářů).

f) Projevy hromadného protirakouského odporu

vyvolávané v celém Rakousko-Uhersku potravinovou nouzí se na začátku r. 1918 rozšířily až na jadranské pobřeží. V únoru se k hladovým bouřím přidala vzpoura rakousko-uherského námořnictva na asi 40 lodích zakotvených v černohorském zálivu Boka Kotorska: zhruba 4 tisíce účastníků – z velké části příslušníků neněmeckých národností – rozšířily své prvotní zásobovací požadavky na politické: žádali ukončení válečné účasti a vyjadřovali podporu Wilsonovým Čtrnácti bodům. Rakousko-uherský velitelé základny přiměli vzbouřence ke kapitulaci teprve poté, co do zálivu připluly dvě německé ponorky a hrozily potopením některých lodí. Několik set vzbouřenců bylo pak souzeno a 4 vůdcové (mezi nimi Čech František Rasch, 1889 – 1918) byli popraveni zastřelením.

V květnu 1918 se vzbouřilo asi 700 českých vojáků rakousko-uherské posádky v severočeském Rumburku. Vzbouřenci obsadili město a pak se vydali na jih do vnitrozemí k dalším nespokojeným vojenským útvarům. Po cestě je však obklíčilo vojsko složené převážně z německy mluvících vojáků, vůdcové vzpoury byli zatčeni a deset z nich pak zastřeleno.

Shrnutí:

Českoslovenští legionáři se účinně zapojili do úspěšných bojů Dohody na frontách První světové války. Brestlitevský mír sice východní frontu uzavřel, ale legionáři právě v Rusku zaujali celý svět tím, že na téměř dva roky obsadili klíčová místa Sibíře, a ačkoli především sledovali cíl přepravit se východním směrem na evropská válčiště, zároveň tím podpořili Dohodovou válečnou intervenci proti bolševické vládě. Mezitím ovšem vypukaly vzpoury českých aj. vojáků i v rakousko-uherské armádě (Boka Kotorska, Rumburk).

Otázky a úlohy:

1. Zjistěte názvy některých legionářských jednotek, jejich vojenských vlaků apod. a odvoďte z toho, na jaké tradice legionáři především navazovali.

2. Některé velké jadranské přístavy byly za První světové války významnými vojenskými pevnostmi. Navštívili jste některé? Co o nich víte?

Výběr z odborné literatury: Robert Sak. Anabáze. Praha 1996. Výběr z uměleckých zpracování: Literatura: Josef Kopta: Třetí rota (1924, román), Rudolf Medek: Anabáze, 1. – 5. (1921 – 1927, román). Divadlo: František Langer: Jízdní hlídka, 1935. Rudolf Medek: Plukovník Švec, 1928.

g) Vyhlášení samostatného československého státu

29. června 1918 byli představitelé československého zahraničního odboje v čele s Masarykem, Benešem a Štefáníkem **uznáni** – pod názvem **Národní rada československá – francouzskou vládou** jako **oficiální představitelé československého lidu** a jako základ příští československé vlády. Jednalo se o první diplomatické uznání československého protihabsburského odboje.

13. července 1918 se členové Maffie spojili s českými politiky a společně vytvořili **Národní výbor československý** (předsedou **Karel Kramář**) jako vrcholný orgán domácího odboje. Název *Národní výbor* odkazoval na stejnojmennou instituci z r. 1848.

Mezitím se prudce zhoršovala situace **Ústředních mocností na válečných frontách**.

Na **jaře 1918** Ústřední mocnosti podnikly ještě dva pokusy o prolomení válečných front ve svůj prospěch. **Němci** (pod **Ludendorffovým** velením) ve **Francii** uskutečnili sérii pěti ofenziv (německá letadla dokonce bombardovala **Paříž**), v nichž využili také vojska přesunutá po uzavření Brestlitevského míru z východu. **Rakušané** v **Itálii** zaútočili na řece **Piavě**. Obě akce však **Dohoda**, výrazně **posílená Američany**, zmařila: Němce porazila v letní **druhé bitvě na Marně** (vítězům velel francouzský maršál **Ferdinand Foch**, 1851 – 1929).

V **září** **dohodové armády** nastoupily do **zdrucujících útoků** ve **Francii**, na **Balkáně** i na **Blízkém východě**. **Válečná aktivita Ústředních mocností se zcela zhroutila**, ačkoli ani na jedné evropské frontě **dohodové armády nepronikly do vnitrozemí nepřitele**.

29. září 1918 kapitulovalo – jako první stát Ústředních mocností – **Bulharsko**.

Kanadští vojáci s tankem na frontě

14. října 1918 se Národní rada československá prohlásila za **prozatímní československou vládu** a zároveň se v Českých zemích uskutečnila účinná **generální (všeobecná) stávka**, jejíž organizátoři ovšem stáli mimo Národní výbor.

16. října 1918 císař Karel I. se pokusil zachránit situaci tím, že vyhlásil přeměnu Rakousko-Uherska na federaci

rovnoprávných národů. Jeho plán však už nikdo nebral vážně.

18. října 1918 prozatímní československá vláda vyhlásila ve **Washingtonské deklaraci** vznik samostatného státu Československo.

28. října 1918 rakousko-uherská vláda oznámila, že přijímá Čtrnáct Wilsonových bodů jako základ pro jednání o příměří. Když zpráva o tom dorazila do Prahy, vyvolala bouřlivé nadšení: pražské ulice se naplnily jásajícími davy, strhávajícími z úředních budov odznaky rakousko-uherské státní moci. Někteří **představitelé Národního výboru** se sešli v **Obecním domě** a oficiálně

vyhlásili **vznik samostatného Československa**. Mnohé špičky domácího odboje (včetně Kramáře) tu však chyběly, protože v minulých dnech odjely do **Ženevy** dohodnout se s Masarykem o dalším postupu. **28. říjen** se stal – a dodnes zůstává – **nejvýznamnějším československým a českým státním svátkem**.

28. říjen 1918 v pražských ulicích

29. října zahájila **část německého obyvatelstva** v českých pohraničních oblastech akci usilující o jejich odtržení od právě vzniklého Československa a o připojení k Rakousku. Tuto snahu, která měla podobu **vyhlašování rakouských provincií v československém pohraničí**, iniciovali či podpořili poslanci z řad českých Němců.

30. října 1918 se v Turčianském Svätém Martině sešli představitelé slovenského politického života a přijali **Deklaraci slovenského národa (Martinskou deklaraci)**, v níž označili Slováky za součást jednotného československého národa a rozhodli se pro uplatnění práva na sebeurčení. Deklarace se stala významným právním dokumentem při vytváření Československa, ale ve srovnání s květnovou Pittsburskou dohodou byla méně konkrétní a naznačovala, že v domácí slovenské veřejnosti přetrvávají nejasnosti o budoucí pozici Slováků.

h) Konec války

V **Rakousko-Uhersku** se po Čechách a Slovácích **vzbouřily** na konci října 1918 i **další slovanské národy**. Zároveň ve Vídni začali demokratičtí rakouští politici připravovat **pokojný přechod od monarchie k Rakouské republice**. Také **Maďaři** vyhlásili, že **opouštějí rakousko-uherskou říši**.

31. října 1918 kapitulovalo Turecko a 3. listopadu Rakousko-Uhersko.

V **Německu** vypukla **revoluce**, která 9. listopadu svrhla císaře Viléma II. (emigroval do neutrálního Nizozemska), zrušila císařství a **vyhlásila republiku**.

11. listopadu **abdikoval rakousko-uherský císař Karel I.** Tak se **uzavřelo** dlouhé, více než šestisetleté **působení habsburské** (posléze habsbursko-lotrinské) **dynastie** v evropském i světovém historickém vývoji.

Téhož dne – **11. listopadu 1918** – v železničním vagonu u francouzského Compiègne byla **podepsána kapitulace Německa**: tím **skončila** – po 4 letech a téměř 4 měsících – **První světová válka**.

Shrnutí:

Na jaře 1918 se Ústřední mocnosti pokusily sérií útoků na frontách dosáhnout vítězství, ale vyčerpání jejich materiálních i lidských zdrojů bylo tak rozsáhlé, že byly poraženy, a naopak v létě a na začátku podzimu Dohoda převzala na všech frontách iniciativu a uštědřila nepříteli tvrdé porážky. Ve státech Ústředních mocností vypukly revoluce proti dosavadním monarchistickým vládám: 28. října 1918 byl v Praze vyhlášen vznik nového státu – Československa. Ústřední mocnosti kapitulovaly jedna za druhou, kapitulací Německa 11. 11. První světová válka skončila: přinesla asi 11 milionů obětí na životech a nezměrné hmotné škody.

Otázky a úlohy:

1. Kdy jindy v českých nebo evropských dějinách sehrály významnou roli stávky?
2. Pražský Obecní dům stojí na místě někdejšího Královského dvora; s kterými událostmi byl tento dvůr spojen?
3. Kde ve vašem okolí jsou pomníky připomínající První světovou válku? Zjistěte něco o jejich vzniku i o významu jejich nápisů či použitých symbolů.

Výběr z odborné literatury: Miroslav M. Hlaváč: *Čeští mafiáni 1914 – 1918*. Karviná 2008. Josef Hotmar: *Zrození republiky 1914 – 1918*. Brno 2005. **Výběr z uměleckých zpracování:** **Literatura:** Ernest Hemingway: *Komu zvoní hrana* (1929, americký román), Romain Rolland: *Petr a Lucie* (1920, francouzská novela). **Divadlo:** Václav Havel: *Zítřka to spustíme*, 1988.

